

کاربگه‌ری زهمه‌ن و وابه‌سته‌یی به‌ستراتیژییه‌تی تیگستی شیعریه‌وه

دانا عه‌سکەر
(که‌رکوک)

که ده‌کری زاده‌ی کلتور و داستان و نه‌به‌ردییه‌کان بیت له چوارچێوه‌ی رابوردوویه‌کی فه‌ره‌ه‌نگی و میژوویدا هه‌ر له‌و تیرامان و بۆچوونانه‌وه میژوو وابه‌سته‌یه به‌فاکته‌ری زهمه‌نه‌وه که هاوشان له‌گه‌ل کۆمه‌لگادا پرۆسه‌ی ئه‌ندیشه و کاره‌ه‌زییه‌کانی رووبه‌ری پرنسیپی ئاراسته‌یی ده‌بێ. ده‌کری لێره‌دا پرسیاریک قووت بکه‌ینه‌وه. ئایا زهمه‌ن کاربگه‌ری به‌سه‌ر کۆمه‌لگادا چیه‌. کۆمه‌لگا له‌کویدا زهمه‌ن ده‌ستنیشان ده‌کات، یا بلتین زهمه‌ن له‌چ ئاستیکدا به‌له‌ره‌وه‌ی پیشه‌وه‌چوونی بزافی ئه‌ده‌بی و هونه‌ری و سیاسی کۆمه‌لگا که وابه‌سته‌یه بیت به‌ کۆمه‌لگای داب و نه‌ریته‌ی کۆنه‌به‌رستانه‌ی کۆمه‌لگای مرۆقاییه‌تی که نه‌زهمه‌ن و نه‌ دیرۆکه‌کان له‌خزمه‌تی مرۆقاییه‌تیدا نابن.

له‌قه‌دیس «ئوگستین» یان پرسه‌ی زهمه‌ن چیه‌، له‌ وه‌لامدا وتی: «به‌ره‌ له‌وه‌ی ئه‌م پرسیاره‌م لێبکه‌ن ده‌زمانی.»

له‌وته‌که‌ی قه‌دیس «ئوگستین» ده‌رده‌که‌وت که زهمه‌ن پیناسه‌یه‌کی تایبه‌تی هه‌بێ له‌لای وی.

ده‌کری له‌مه‌زمونی ئه‌م پیناسه‌یه‌شدا خالێکی نادیار هه‌بێ له‌ودیه‌مانا‌کانی دیکه‌ی زهمه‌نه‌وه که عه‌قل له‌و پرۆسه‌ نه‌بزاوته‌دا کار ناکات، به‌لام که ده‌چینه‌ ئاراسته‌ی زمانی شیعریه‌وه ئه‌وکات «زهمه‌ن» له‌ وه‌لامیک ده‌گۆریت پیناسه‌ی بکات، هه‌ر بۆیه ئیمه‌ش له‌م روانگه‌یه‌وه له‌به‌رده‌م ئه‌م پرسیاره‌ په‌نا بۆ چه‌ند کۆپله شیعریک ده‌به‌ین له‌ پیناسه‌ی حاله‌ته‌ جیاجیا‌کانی ه‌زی ئه‌م شاعیرانه‌ی له‌ بۆته‌ی ده‌قه‌کانیا‌ندا «زهمه‌نیان» هه‌یناوه‌ته‌وه خزمه‌تی ئه‌و حاله‌ته‌ مرۆبیانه‌ی پر ده‌بن له‌ وینه‌ جوانکاریه‌یه‌کانی عه‌ودالی.

هه‌ر لێره‌وه به‌مه‌به‌ستی ویناکردنی پیناسه‌ی زهمه‌ن هه‌ول ده‌ده‌ین ئه‌م کیششه‌یه بخه‌ینه‌ به‌ر کاربگه‌ری میکروسکۆپی ده‌قی شیعریه‌وه.

بۆیه ده‌بینین ئه‌م ئه‌زمونگه‌ریه‌یه پیناسه‌یه‌کی تیۆری ئه‌وتۆی هه‌یه له‌ په‌ها‌بونی ده‌قی شیعری. ده‌کری کاردانه‌وه‌ی «زهمه‌ن» له‌ ده‌روه‌ی ده‌قه‌کاندا به‌کارێکی مه‌عریفی هاو‌کیششه‌یی له‌ خزمه‌تی پیناسه‌ی خه‌یال به‌رجه‌سته‌ بکریته‌.

زهمه‌ن ئه‌و فه‌زا خولقاوه‌یه که میژوو په‌هایه‌کی بنه‌ره‌تی شاردراره‌ و ئاشکرای تیدا به‌رقه‌رار کردووه له‌ ریتی بابه‌ته‌وه که بریتیه‌یه له‌ قه‌یران و کیششه‌ ده‌ره‌کی و ناوه‌کییه‌کانی تاک و کۆمه‌ل و ئه‌ری و نه‌رییه‌کانی وروژاندن له‌ مه‌ر پیکه‌هاته‌کانی وتووێژ و ژبیری مرۆقاییه‌تی له‌وی له‌ ئاینده‌ و هه‌نوکه و رابوردوودا. کۆی پرسیاره‌کان و پرۆسه‌ی وه‌لام دروستکردن زۆرتین رووبه‌ری هۆش و دانووساندنی پیکه‌هاته‌ی خه‌یالسازی و زمانسازی داها‌توویه‌کی گه‌ره‌که‌.

هه‌نوکه ده‌کری له‌ چوارچێوه‌ی مه‌رجه‌کانی کاربگه‌ری جوانکاری وینه‌ی شیعری و فه‌ره‌ه‌نگی زمانه‌وانی له‌ بواری ده‌وله‌مه‌ندبوونیدا هه‌نگاو به‌ره‌وه‌ سپه‌نه‌وه‌ی «کات» بنی له‌ رواله‌تی خه‌یالی خوتنه‌ردا.

هه‌ر له‌و ئه‌زمونگه‌ریه‌یه‌وه ه‌ز کاربگه‌رییه‌کی ره‌وانی ده‌بیت له‌ ئه‌فراندن بۆ درێژه‌ پیدان و گه‌شه‌سە‌ندنی کۆمه‌لگایه‌کی مۆدێرن له‌ بواری ئالوگۆرکردنی پیکه‌هاته‌ ئه‌ده‌بییه‌کان له‌ ریتی ئاخافتن + نووسین.

به‌دهر بیت له جوانی به‌واتا به‌دهر له زمان، به‌لام ناتوانی بلینی به‌دهر له زه‌مه‌ن.

ئه‌و هۆکاره‌ش ده‌گه‌ریتته‌وه بۆ زیاتر چوونه هیماکانی جوانکاری و به‌ریلاوی خه‌یالسازی مه‌ودای هه‌ست و نه‌ستی نووسهر و دیاری نه‌کردنی زه‌مه‌ن له‌م ئه‌زمونگه‌رییه‌دا. هه‌ر له‌به‌رده‌م هه‌مان وینه‌ی شیعری ئه‌م خامه‌دا ئه‌گه‌ر له‌ودیو فه‌زاو ماناکانی دیکه‌ی ئه‌و قاوه خواردنه‌وه هه‌لئۆسته‌یه‌ک بکه‌بن یا قوولتر له‌ بنی بنه‌وه‌ی ئه‌م فینجانه‌ بکوئینه‌وه بچ شک بوونیک به‌ر له خواردنه‌وه‌ی ئه‌م قاوه‌یه و سووتانیک له‌ دوو دلێ پاش خواردنه‌وه‌ی قاوه‌که‌ی به‌سه‌رچوونی زه‌مه‌ن ده‌سه‌لمینی که ئه‌ویش دواخه‌نده‌یه که تیایدا هه‌موو خواست و کیشه‌کانی به‌لییاری کۆتایی پیه‌یتان به‌ باری نووسینه‌وه‌ی زه‌مه‌نیک پر له‌ سه‌روه‌ری یا خواردنه‌وه‌ی قاوه و په‌رده‌ دادان به‌سه‌ر تراژیدیاکه.

که‌واته وشه‌ی «دواخه‌نده» ئاراسته‌یه‌که‌ی هه‌یه له‌ دووباره‌بوونه‌وه‌ی پرۆسه‌ی پیکه‌وه‌ ژیان یاخود هه‌ست به‌هاوکیشه‌یی عیشق ته‌نیا له‌لایه‌ن که‌سی یه‌که‌مه‌وه په‌یامه‌که‌ی هه‌لگرتوه‌ که ئه‌ویش «ژن» ه.

که‌واته زه‌مه‌ن کاریگه‌رییه‌کی ئه‌وتۆی هه‌یه به‌سه‌ر بنبرکردنی که‌مبوونه‌وه‌ی هه‌ستی که‌سایه‌تی ژن له‌ نه‌ستی پیاری رۆژه‌هلایه‌تی که‌ ده‌یه‌وێ له‌ پیتی قاوه خواردنه‌وه پیایو سالاری و غه‌ریزه‌کانی خۆی له‌ ژنایه‌تی مرۆفیتی بچ ده‌سه‌لات و پاکی کۆمه‌لگایه‌کی وابه‌سته به‌ کۆمه‌لێک داب و نه‌ریتی به‌ زۆر سه‌پینراو پر بکاته‌وه.

به‌لام هه‌ستکردن به‌ جه‌ساره‌ت له‌ پیکه‌اته‌ی عه‌قلانییه‌تی شیعری ئه‌م شاعیره‌ ژنه‌ ده‌کرێ لای هیچ کام له‌ ژنانه‌ی ئه‌م ده‌قه‌رده‌دا به‌و زه‌قییه‌ هه‌ستی پچ نه‌کرێ. دیاره ئه‌میش تاییه‌تمه‌ندی ئه‌و رووحییه‌ته‌ هاوسه‌نگییه‌یه له‌ کۆمه‌لگای مۆدێرن‌دا به‌رحه‌سته ده‌بیت و خۆ ده‌ریازکردنه له‌ ده‌قی شیعری لاساییکردنه‌وه و به‌دهر له‌ جموودییه‌تی کۆمه‌لگای دواکه‌وتوو، بۆیه پیکه‌اته‌ی خه‌یالی شاعیره به‌ هه‌مان رووحیه‌ت گۆش کراوه که پانتاییه‌ک به‌رینی له‌ پیناسه‌ی شیعردا گیرکردوو بۆیه ئه‌م جه‌ساره‌ته ده‌توانین بلین زه‌مه‌ن ناچار ده‌کات گۆتگری به‌ریاره‌کانی خه‌یال و ره‌وتی هزری شیعری نووسه‌ر بیت.

که‌واته جه‌ساره‌تی که‌سایه‌تی شاعیره له‌م کۆپله شیعردا ئیشاره‌ت به‌ زه‌مه‌ن ده‌دات له‌به‌رده‌م پرپوونی تواناکانی ژنایه‌تی که‌سیکی ئه‌م کۆمه‌لگایه‌دا عیشق باری خواردنه‌وه‌ی ئه‌و قاوه‌یه‌ی داوه نه‌ک ملکه‌چ بوونی له‌ ئاست زه‌مه‌ن و پیاسالاری ئه‌وه‌تا له‌ ناسنامه‌ی به‌ عاشق بوونی ئه‌م که‌سایه‌تییه‌ شه‌فاهه‌دا به‌ پیایو سارد و سر به‌دهر له‌ خه‌ونه‌ مۆزه‌کانی عیشق و سووتانه‌کانی ئیوارانیکێ دره‌نگ ده‌لت «پیایوتکه له‌ چاو به‌لام حه‌یف ئه‌و تاته‌شگایه‌ نابینی که له‌ بوونما دایخستوو و هیچ

له‌ هه‌مان کاتدا ده‌توانی له‌ مه‌زموونی تیکستی شیعری بوون بترازیت هه‌ر لیروه‌ له‌به‌رده‌م ئه‌م شیعری که‌ژال ئه‌حمه‌دی شاعیره ئیواره‌یه‌ک له‌ زه‌مه‌ن نزیک ده‌بینه‌وه بۆ دۆزینه‌وه‌ی ژوره‌ تاریکه‌کانی شیعره‌ ئه‌و ده‌مانه‌ی ویسته‌کانیان له‌ بۆته‌ی زه‌مه‌نی خولقاو تاوتوی ده‌که‌ن بۆ دۆزینه‌وه‌ی ساده‌یی ئه‌و رووحه‌ پاکانه‌ی هه‌ر له‌ ماله‌کانی شیعره‌ دروست ده‌بن و زه‌مه‌ن له‌ بۆته‌ی هیچ پیناسه‌یه‌کی کاریگه‌ری ده‌ره‌وه‌ی بزواتی شیعری و بزواتی پیتسه‌یی ناسریت «قاوه‌ گه‌رمه‌که‌م به‌شنه‌ی دوا خه‌نده‌یه‌وه ته‌واو کرد، من قاوه‌یه‌که‌م خواردنه‌وه یان ژیانم له‌ پایانه‌وه دووباره ده‌ستی پچ کرد.»

لیرده‌دا دووباره‌بوونه‌وه‌ی ژبانی مرۆفیک له‌سه‌ر حیسانی کیشه‌کانی ناوه‌وه‌ی کۆمه‌لگا به‌ زه‌مه‌نیک وابه‌سته‌یه که ده‌کرێ مرۆف هه‌ندی جار له‌گه‌ل ناوه‌وه‌ی خۆشیدا رۆ بکات، به‌لام ئه‌م پیناسه‌یه‌ لای خۆدی شاعیره ئه‌و درۆیه ده‌گه‌رینیتته‌وه به‌رده‌م زه‌مه‌نیک ده‌توانم بلیم جورته‌ت کاریگه‌رییه‌کی ئه‌وتۆی هه‌یه ئه‌و وه‌سفه ته‌نانه‌ت مل به‌ زه‌مه‌نیش که‌چ ده‌کات له‌ ئاست ناوه‌وه‌ی که‌سایه‌تی شاعیره که‌ ده‌بیتته‌ قوریانی هه‌موو کیشه‌کانی کۆمه‌لگا به‌تاییه‌تی له‌به‌رده‌م کیشه‌ی ژنان که‌ ده‌کرێ بلین گه‌وره‌ترین کیشه‌ی کۆمه‌لگای رۆژه‌هلایه‌تییه تا هه‌نووکه‌ش سه‌ره‌رای هه‌موو ئه‌م نووسینه‌وه‌ی سه‌باره‌ت به‌م کیشه‌ و تراوه ده‌توانم بلیم هیچمان نه‌کردوو دیسان ده‌لیم ئه‌گه‌ر ئه‌م کیشه‌ خۆدی ژن باسی لیه‌ بکات پیم وایه‌ راستگۆیانه و سه‌ربه‌ستانه و به‌ جه‌رگانه‌ تر لینی ده‌دویت.

که‌واته ئه‌م خه‌نده‌یه ره‌نگدانه‌وه‌ی چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌ی ژنه له‌ پیتی دووباره‌بوونه‌وه‌ی ژبانیکی هاوسه‌نگ له‌به‌رده‌م کیشه‌کان که زه‌قکردنه‌وه‌ی پیاسالاری تیا ده‌بیتته زه‌مه‌نیک بۆ پرپوونه‌وه‌ی غه‌ریزه‌کان له‌ زه‌مه‌نیک دیاری نه‌کراوه که شاعیره توانیویه‌تی زیره‌کانه پیکه‌اته‌ی زه‌مه‌ن له‌ خه‌یاله به‌ریلاوه‌کانی خۆدی خۆی گه‌لێک بچووکتر بکاته‌وه له‌ میانه‌ی خواردنه‌وه‌ی قاوه‌یه‌ک و دووباره‌بوونه‌وه‌ی زه‌مه‌نیک که خه‌نده‌یه‌ک خۆینی پچ ده‌به‌خشێ که ده‌کرێ دوا خه‌نده‌ بیت له‌ زه‌مه‌نیک دیاریکراو له‌لای که‌سایه‌تی پیاسا، به‌لام دووباره‌بوونه‌وه‌ی ژبانی ژنیکی تیدا به‌رحه‌سته بوو له‌به‌رده‌م زه‌مه‌نیک که هیشتا میژوو ناشای نه‌بووه.

هه‌ر له‌و روانگه‌یه‌وه وینه‌ی شیعری و پرۆسه‌ی فه‌ره‌هنگی بوونی زمان له‌ پیتی توانای به‌یانی هزری نووسه‌ره‌وه ده‌بچ که زه‌مه‌ن ناتوانی پیتش رووداو بکه‌ویت هه‌ریۆیه ده‌بیتته فاکته‌ریک بۆ په‌رینه‌وه‌ی ئه‌م دوو چه‌مه‌که سه‌ره‌کییه بۆ بناغه‌دانانی توانای شیعری نووسه‌ر، ئه‌ویش زمان+ هزر.

بۆیه ده‌توانین بلین زمان کاریگه‌رییه‌کی ئه‌وتۆی هه‌یه به‌سه‌ر پیناسه‌ی وینه‌ی شیعری ده‌کرێ رووحیه‌تی شیعره

